

Танасійчук Олена Миколаївна

Херсонський державний університет, м. Херсон

ЗМІСТ АРХЕТИПІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ТИПУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація.

У статті представлені результати емпіричного дослідження сучасного змісту архетипів особистості в залежності від типів гендерної ідентичності. Представлено діагностичні можливості авторської проєктивної методики дослідження архетипів.

Annotation.

The article presents the results of empirical research of modern content of personality archetypes based on the types of gender identity. Presented diagnostic possibilities of author's projective technique of studying archetypes.

Постановка проблеми. У наш час відбувається криза свідомості та світосприйняття особистості, перебудова існуючих ідеалів та цінностей, причому не існує єдиної адекватної позиції, яка б могла виступати референтною для більшості юнаків та дівчат. Це пов'язано з новітніми освітніми та суспільними позиціями в межах яких визначається виховання сучасної молоді в умовах вільного розвитку індивідуальності без надання будь-яких шаблонів поведінки, моральних еталонів або ідеальних моделей. Крім того, серед положень сучасної соціальної політики можна зазначити те, що юнаки та дівчата не мають жодної суспільної мотивації для подальшого особистісного та професійного спрямування, не мають суспільних орієнтирів у сучасному світі.

Це безпосередньо пов'язано з нестабільністю економіко-політичного життя суспільства та особистісною незрілістю юнаків та дівчат, для яких старше покоління не відіграє значущої ролі, а суспільство та мала референтна група – не мають конструктивних, спрямовуючих на самореалізацію та самоактуалізацію особистості, орієнтирів. Серед пріоритетних напрямів впливу на формування архетипів особистості юнаків та дівчат необхідно зазначити гендерні тенденції, які вже чітко проявляються в соціумі. Процес фемінізації чоловіків і маскулінізації жінок помітний у всьому світі, активізується роль жінки у політиці. Це безпосередньо пов'язано з накопиченням загальнолюдського досвіду та новітніми досягненнями цивілізацій, що спричиняє зміну як індивідуальних архетипних образів, так і гендерної ідентичності багатьох людей.

Аналіз досліджень і публікацій з зазначеної теми. Науковців, що розглядали поняття «архетип» можливо умовно поділити на три групи. До першої відносяться праці психоаналітиків початку ХХ століття, зокрема З.Фрейда та самого К.Г.Юнга, що заклали фундаментальні основи архетипної теорії. До другої групи відносяться роботи радянських вчених, в основному критичного змісту, а саме Н.М.Ветрової та В.В.Руткевича. Третю, найбільш чисельну групу, складають праці, що почали публікуватися з початку 80-х років ХХ століття. Вони переосмислюють архетип в руслі психологічних та філософських проблем (Є.Б.Фіалкова, А.В.Пружиніна, Б.І.Пружинін, Е.М.Мелетінський, Н.Ф.Каліна, І.В.Тимошук та інші). На сьогодні, значна частина робіт у галузі психології, а також філософії та соціології, так, чи інакше зачіпає тему архетипного змісту свідомості людини.

Вирішенням питань щодо взаємозв'язку гендеру та архетипів сьогодні займаються такі вчені як Н.М.Грицюта, А.Ю.Большакова, С.Б.Перевозкін, Ю.М.Перевозкіна, Т.В.Пуларія, А.М.Трусов та інші. Вивченню архетипів присвячені роботи в українській психології О.Б.Гуцуляка, Л.І.Дяченко, О.С.Кирилюка, О.С.Колесник, С.Б.Кримського, О.В.Ливинської, Н.О.Лисюк, І.М.Моїсеєва, В.Ф.Ятченка.

Мета статті – висвітлити особливості дослідження архетипів особистості та розкрити сучасний зміст архетипів з урахуванням гендерної специфіки.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні приймало участь 104 людини, з яких 63 дівчини та 41 юнак, віком від 19 до 25 років. Вибір вікової групи є доцільним, оскільки саме в цей період відбувається остаточне формування самосвідомості особистості, її світогляду, ціннісних установок, особистісних спрямувань. Базою для дослідження виступали студенти Херсонського державного університету за власним бажанням. Для дослідження використовувалися такі методики: «Дослідження маскулінності-фемінності особистості» (С.Бем); авторська проєктивна методика «Мій особистий архетип» [1].

Основним показником за методикою «Дослідження маскулінності-фемінності особистості» (С.Бем) є визначення типу гендерної ідентичності, а саме, маскулінності, андрогінності чи фемінності. Авторська проєктивна методика «Мій особистий архетип» дає можливість оцінити домінуючі архетипи за такими критеріями: трансформація архетипу на протязі життя особистості, його психологічні риси на кожному віковому етапі, можливість прослідкувати за формуванням архетипу та його зміною (цей критерій можна використовувати для індивідуального дослідження конкретної особистості, при груповому аналізі результати дуже важко звести до єдиної класифікації), труднощі становлення архетипу.

Зупинимося на результатах емпіричного дослідження. За критерієм зміна чи трансформація архетипів на протязі життя особистості було встановлено наступне – що архетипи не змінюються на протязі життя, у жодного з досліджуваних не були представлені зміни не тільки під час уявлення образів, а й при написанні казки. Ми можемо стверджувати про стабільність архетипів на протязі онтогенезу особистості, але не під час передачі досвіду від покоління до покоління, для цього необхідно проводити діагностику на представниках різних поколінь однієї сім'ї. Ця стабільність може бути пов'язана з тим, що в дитячі роки відбувається сприйняття та формування уявлень про оточуючий світ, з

подальшим становленням уявлень про себе. В цей період людина може легко адаптуватися до будь-якої ситуації. Крім того, були відсутні події чи ситуації в житті людини, що могли вплинути на зміну життєвого шляху особистості чи паттернів поведінки. Але, важливо зазначити, що ця стабільність пов'язана тільки з домінуючим архетипом як формою, але його зміст (а саме психологічні характеристики та якості особистості) постійно змінюються на протязі життя (включаючи юність як віковий етап розвитку). Зміна відбувається при переході від одного вікового етапу до іншого. Отже, ми можемо припустити, що становлення архетипу безпосередньо пов'язане зі становленням та розвитку свідомості та самосвідомості особистості.

В результаті обробки первинних даних емпіричного дослідження було встановлено, що архетипи особистості юнаків та дівчат відрізняються між собою. Далі ми представимо архетипні групи, що є характерними для чоловіків залежно від типу гендерної ідентичності (див. рис. 1).

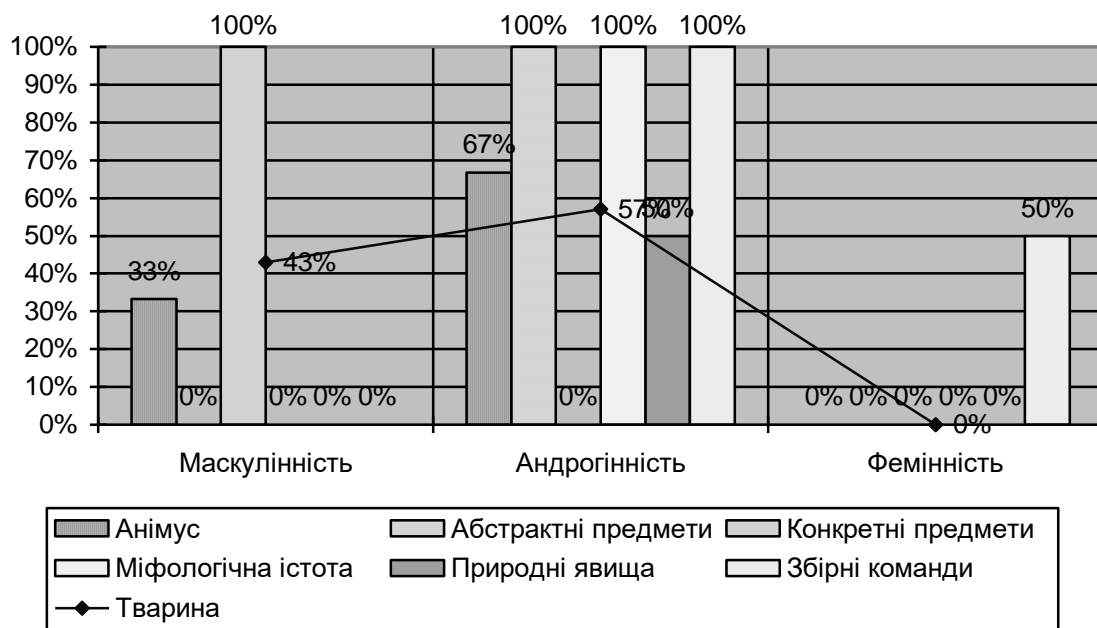

Рис.1. Розподіл результатів за критеріями гендерної ідентичності та домінуючого архетипу особистості (чоловіки)

Хочемо звернути увагу на те, що кожен з представлених архетипів має свій еквівалент у різних концепціях, наприклад, архетипи Аніма / Анімус, представлені та розроблювалися в концепції К.Г.Юнга та його послідовників, міфологічні істоти відповідають уявленням Дж.Ш.Болен про богів та богинь,

що є у кожному з нас, коли збірні команди є ознакою того, що людина черпає сили з колективного безсвідомого, про його тісний зв'язок з колективними архетипними образами (також в рамках теорії архетипів К.Г.Юнга). Тобто, можна говорити про недосконалість та однобічність існуючих класифікацій та типологій архетипів на основі представлених емпіричних даних та поставити питання щодо необхідності розробки більш досконалих типологій або компонування вже існуючих.

Результати за тими самими критеріями, але на жіночій вибірці мають такий розподіл (див. рис. 2).

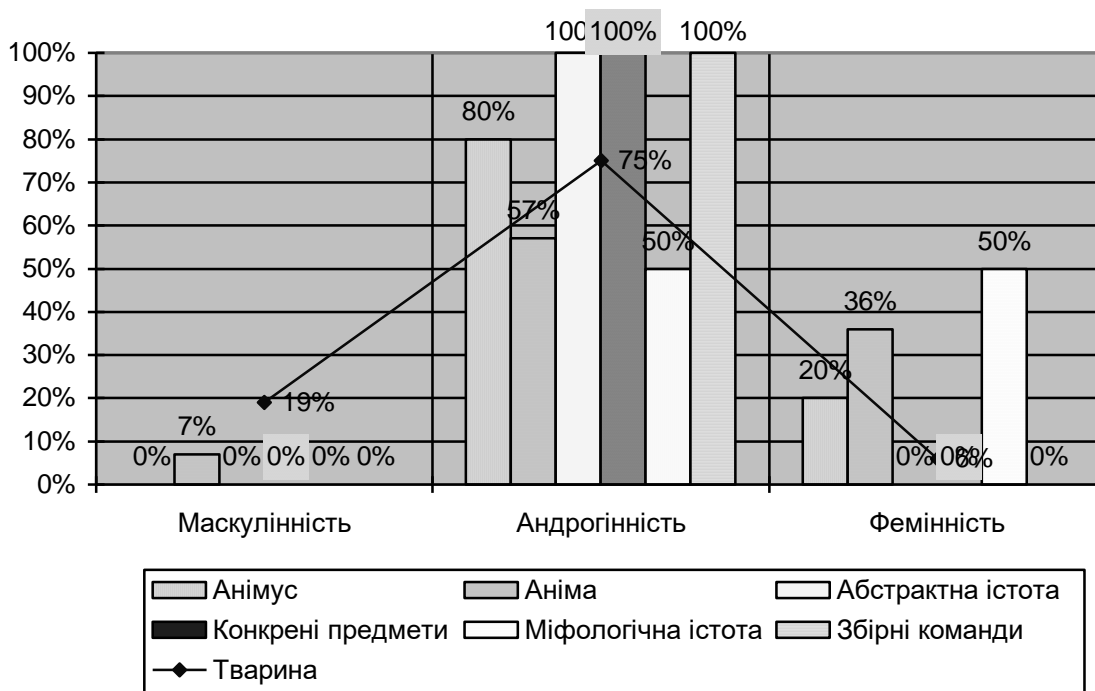

Рис. 2. Розподіл результатів за критеріями гендерної ідентичності та домінуючого архетипу особистості (жінки)

Відносно наших результатів, можна стверджувати про чітке існування в уявленні хлопців, чоловіків тільки з маскулінними рисами (оскільки не має жодного випадку представлення себе в образі дівчини). У дівчат спостерігається тенденція до маскулінізації жінки, що пов'язано з підтримкою сучасним суспільством рівних позицій чоловіків і жінок, а також з активним розповсюдженням гендерних уявлень на Заході та Україні. Уособлення колективного несвідомого через образи тварин є актуальним як для дівчат, так і для хлопців. Причиною цього можливо є те, що зміни у фізичних якостях

тварин відбуваються дуже рідко та повільно, тобто вони є більш-менш стабільними. Через такі образи передається інформація з покоління у покоління у незмінному вигляді. Також вибір такого архетипу реалізується на основі певного чіткого (хоча заснованого на асоціативній або метафоричній сутності) уявлення про тварин як носіїв певних психологічних рис (наприклад, ведмідь – сильний, лисиця – хитра, заєць – боязливий та інше). На третьому місці у юнаків – міфологічні істоти, що мають суміжні причини існування, як і тварин, але несуть вже іншу психологічну інформацію для роду; дуже важливо, що фемінізація жінки ще знаходить своє відображення у безсвідомому дівчат.

Стосовно розподілу архетипів, що характерні для чоловіків відносно типу гендерної ідентичності ми маємо: для чоловіків з маскулінным типом гендерної ідентичності характерним є уособлення архетипу анімус або конкретного предмета (наприклад, машини чи інструментів, в нашому дослідженні); для андрогінного типу гендерної ідентичності не є характерним тільки архетип конкретного предмета; для фемінного типу гендерної ідентичності є характерним тільки збірний компонент архетипу.

Так як архетип предмету, у нашому випадку, має характеристики тільки чоловічих предметів побуту, вони не є характерними для андрогінного типу, оскільки, на нашу думку, відбувається зміна професійної спрямованості особистості чоловіків, їх вподобань та розподіл обов'язків у сім'ї. Для фемінного типу є характерним збірні поняття, оскільки необхідна підтримка особистості для реалізації фемінних паттернів поведінки, коли за біологічними ознаками досліджуваний належить до чоловічої статі. Основна причина цього полягає в тому, що подібний тип поведінки не підтримується оточуючими та засуджується суспільством.

Стосовно розподілу архетипів, що характерні для жінок відносно типу гендерної ідентичності ми маємо: досить цікавим є те, що для маскулінного типу є характерним уявлення про архетипи аніми та тварини; андрогінний тип включає всі перераховані архетипи; для фемінного типу є характерними такі архетипи як анімус, аніма та міфологічна чи казкова істота.

У випадку з жіночим маскуліним типом (співвідношення маскуліності та архетипу аніми), ми можемо говорити про деяку міру стабільності архетипів, що внутрішньо ще продовжують функціонувати проте на зовнішньому рівні вже починаються динамічні зміни під впливом як соціально-політичних подій, так і соціально-психологічних. У дослідження ми маємо такий аспект, що для жіночого фемінного типу є характерним архетип анімус. Це може бути пов'язано з передачею з покоління в покоління сильного чоловічого потенціалу та виховання попередніх поколінь за чоловічим типом (можливо у генограмі досліджуваних переважають представники чоловічої статті), але також, ми можемо припустити, що досліджуваних було виховано за жіночим типом, або мати чи інша значима особистість є представницею класичного фемінного типу (як взірць для дитини).

Уособлення архетипу міфологічної чи казкової істоти за своїми ознаками є нормою для будь-якого типу ідентичності чи біологічної статті (якщо говорити без прив'язування до самого символу чи казкової особи, тобто без урахування специфіки образу), оскільки через казки та міфи відбувається первинне знайомство дитини з оточуючим світом та ефективними паттернами поведінки у ньому в залежності від ситуації. З розвитком людини ці уявлення чи образи трансформуються та інтеріорізуються особистістю, проте у безсвідомому людини закладені певні символи, які більш всього подобалися дитині чи при реалізації певних паттернів з казок чи міфів вони оцінювалися людиною як ефективні. Формування цього архетипу є позитивним для особистості та сприяє формуванню психічно здорової людини, оскільки в змісті цього архетипу найменш представленими є будь-які суперечності.

Найбільш цікавим критерієм для аналізу, що були відібрані в процесі дослідження - це взаємовідношення між критеріями архетип та труднощами становлення. Архетип та труднощі становлення відображають особливості індивідуального становлення особистості та окреслюють низку перешкод, які необхідно подолати для самостановлення та самовдосконалення. Дуже важливим є те, щоб особистість досягла певного значимого для неї самої

результату через подолання певної перешкоди. Відсутність труднощів не сприяє формування особистості як зрілої та готової до дорослого життя людини, її поведінка може втілювати паттерни поведінки зрілої особистості, але при незначній перешкоді людина звертається за допомогою до значимої іншої. Дуже важливим є те, щоб особистість самостійно могла подолати перешкоди та вирішити проблеми, що виникли, оскільки, тоді вона може адекватно сприймати власні можливості та знайти свої внутрішні ресурси для подальшого життя. У випадку допомоги людина постійно буде звертатися до іншого, з різних причин: тому що невпевнений в собі, тому що це найпростіший спосіб, чи інший знає краще, ніж я. Це не сприятиме формуванню зрілої повноцінної особистості.

Відносно результатів за критерієм співвідношення архетипу та труднощі становлення для чоловічої вибірки ми маємо такий розподіл результатів, що представлені на рисунку 3.

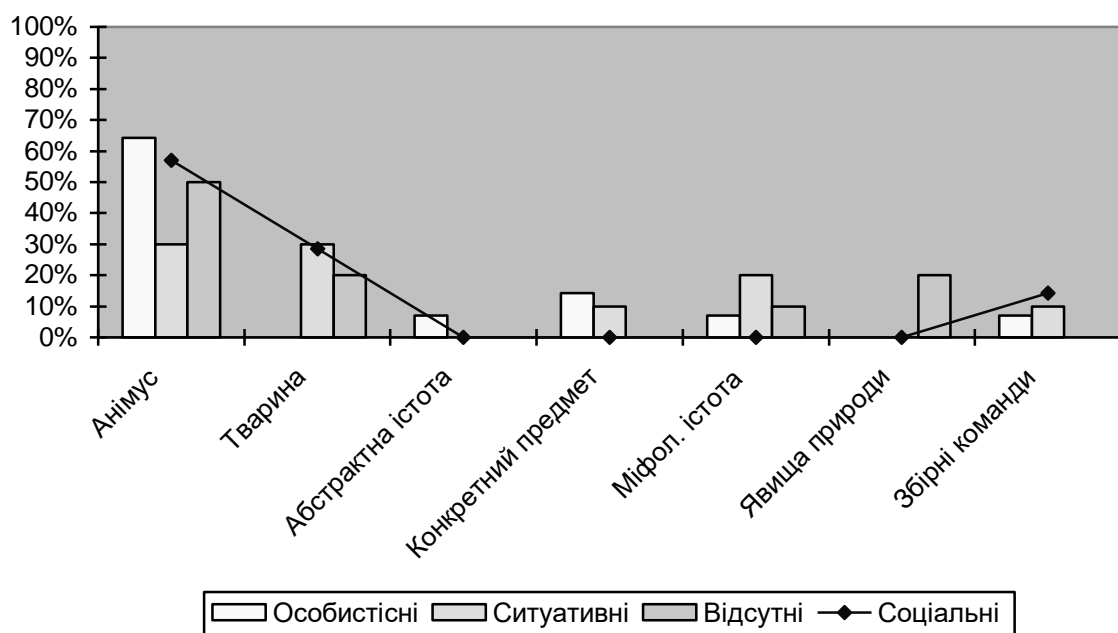

Рис. 3. Розподіл результатів за критеріями архетип та труднощі становлення (чоловіки)

Відносно отриманих результатів за критерієм співвідношення архетипу та труднощі становлення для жінок ми маємо такий розподіл даних (рис. 4).

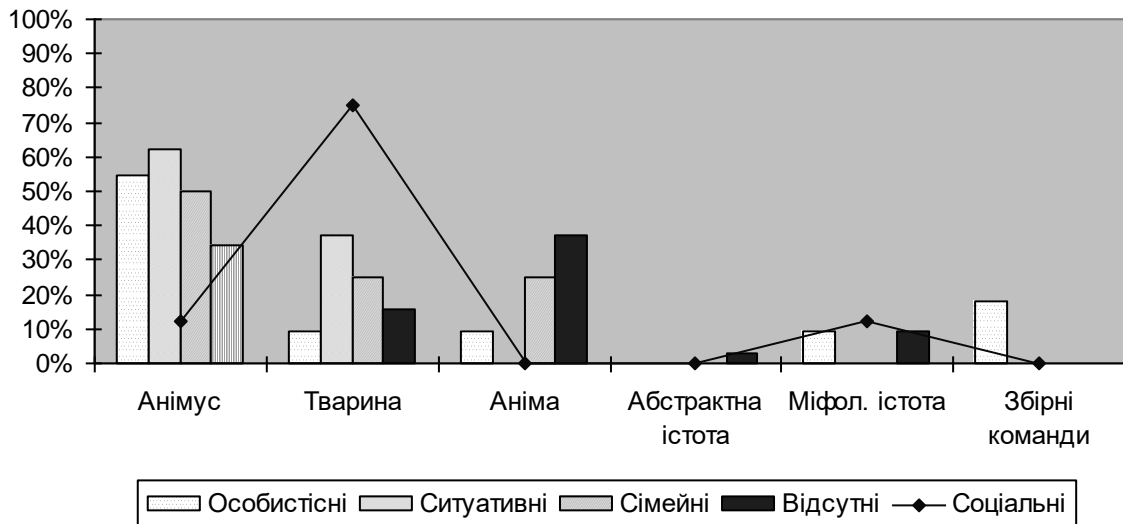

Рис. 4. Розподіл результатів за критеріями архетип та труднощі становлення (жінки)

Ми отримали досить неочікувані результати. У 51% дівчат не виникає взагалі жодних проблем при розвитку та становленні як особистості. Можливо, в даному випадку, значну роль відіграє існуючий на протязі довгого часу гендерний стереотип, що всі проблеми в житті жінки повинен вирішувати її чоловік, або інша значима особа завжди брала на себе функцію допомоги досліджуваному. Також можливий варіант, коли основним стилем батьківського виховання є гіперопіка. На другому місці – особистісні труднощі, що в основному пов'язані з пошуком себе, сенсу життя, свого місця у житті. Це є нормальним явищем для даної вікової групи. Починаючи з підліткового віку досліджувані починають шукати власне місце у житті, або намагаються зрозуміти навіщо вони живуть (це відображено у казках). Ситуативні та соціальні труднощі у дівчат займають третє місце і є відносно короткочасними, їх вирішення сприяє становленню більш впевненої в собі особистості. Вони не мають достатнього впливу, лише можливе формування певної індивідуальної риси, в залежності від тієї ситуації, в яку потрапив досліджуваний. Сімейні труднощі займають останнє місце, що є показником благополуччя більшості сімей на Херсонщині (що приймали участь у дослідженні).

Показники хлопців значно відрізняються: найбільш актуальними є особистісні труднощі, що пов'язані, як і у дівчат, з пошуком сенсу життя,

власного місця у житті та самого себе. Ситуативні труднощі та їх відсутність характерні для 24% для кожного з випадків. При цьому ситуативні труднощі не приводять до подальшого конструктивного розвитку особистості, а відсутність труднощів є показником існування людини та її життєдіяльності без будь-якої мети. Соціальні труднощі займають третє місце. Сімейні труднощі взагалі не стосуються хлопців, оскільки, або їх сім'я для них є еталонною, де юнаків приймають або сімейні проблеми мають інше значення для хлопців, ніж для дівчат. Основним аспектом, що є досить важливим і потребує подальшого дослідження та розробки – це вивчення особистісної мотивації людини (особливо хлопців), оскільки більшість хлопців та дівчат у своєму житті не мають жодних труднощів.

Висновки:

1. Проведено емпіричне дослідження гендерних особливостей становлення та трансформації архетипів особистості. На основі діагностичного комплексу визначено, що архетипи не змінюються на протязі життя.

2. Визначено, які архетипи властиві чоловікам та маскулінного, андрогінного чи фемінного типів гендерної ідентичності.

3. Визначено, що у 51% дівчат не виникає взагалі жодних проблем при їх розвитку та становленні як особистості. Для чоловіків найбільш характерним є особистісне зростання.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вдосконаленні запропонованої методики, її апробації, крім того розширення вікового складу досліджуваної вибірки, проведення лонгitudного експерименту.

Література

1. Кирик О.М. До проблеми емпіричного дослідження архетипів особистості / О.М. Кирик // Інсайт : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2013. – С. 327-335.